

О.Б. ЗАГУРСЬКИЙ,
кандидат юридичних наук, доцент
(Юридичний інститут Прикарпатського
національного університету
імені Василя Стефаника)

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Ключові слова: політика, кримінально-процесуальна політика, державна правова політика, боротьба зі злочинністю.

На сьогоднішній день достатньо активно проводяться наукові дослідження в кримінально-процесуальній науці, проте проблема сутності, змісту і соціального призначення кримінально-процесуальної політики, на нашу думку, залишається недослідженою. Це ніякою мірою не означає, що даній проблемі взагалі не приділяється увага. Все те, що відбувається в пострадянській Україні в рамках реалізації «Концепції судово-правової реформи в Україні» (1992 р.) та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (від 7 липня 2010 р.), має безпосереднє відношення до кримінально-процесуальної політики.

Дослідженню поняття кримінально-процесуальної політики присвячені праці як радянських вчених, так і сучасних українських та зарубіжних вчених: О.І. Александрова, М.С. Алексеева, В.Г. Даєва, П.С. Дагеля, В.С. Зеленецького, Л.Д. Кокорева, Ю.А. Ляхова, П.Л. Фріс, О.З. Челохсаєва та ін.

Метою даного дослідження є з'ясування доктринального рівня реалізації кримінально-процесуальної політики в частині її понятійного апарату, а також формулювання авторських підходів щодо розуміння поняття кримінально-процесуальної політики як важливого елемента державної правової політики в сфері боротьби зі злочинністю.

А.Ф. Коні зазначав, що «законо про кримінальне судочинство, попри своє значення, як ряду діючих правил про відправлення кримінального правосуддя, мають значення історичне, політичне і етичне. Історичне – в розумінні показника шляхів і ступеня розвитку народу щодо сприйняття пануючих форм і звичаїв в кримінальному процесі і засвоєння пов'язаних з ними установ; політичне – в розумінні особистих прав і свобод і ступеня обмеження самовладдя органів правосуддя і свавілля в способах відправлення останнього; етичне – в розумінні розвитку правосвідомості народу і проникнення в процесуальні правила етичних основ» [7, 317].

В 1956 р. вийшла наукова праця М.М. Полянського «Питання теорії радянського кримінального процесу», в якій використовується термін «судова політика», під яким розуміється діяльність органів юстиції, що спрямована на здійснення політики партії в Радянській державі, котра проводиться в формах, притаманних здійсненню правосуддя, мірами, які є в розпорядженні органів судової влади, з суворим дотриманням соціалістичної законності» [9, 72].

В 1960 р. вийшла монографія цього автора «Нарис розвитку радянської науки кримінального процесу», в якій він дослідив сорокалітній шлях розвитку

кримінального процесу. На його думку, «в Радянській державі законність і політика діють у повній єдності: радянський закон невідокремлений від політики Комуністичної партії і Радянського уряду; політика партії і уряду знаходить своє вираження в законі і в застосуванні закону, завжди згідно з його вимогами» [10, 73].

Радянська кримінально-процесуальна наука взагалі не приділяла уваги дослідженню проблем кримінально-процесуальної політики, оскільки, виходячи з Радянської Конституції, зверталася до більш актуальних проблем: підвищення ефективності судочинства, вивчення і попередження судових помилок; вдосконалення гарантій правосуддя, встановлення істини у кримінальній справі, прав і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві; порівняльне дослідження кримінального процесу соціалістичних країн; критика реакційної спрямованості судочинства в капіталістичних країнах.

В 1966 р. відбулася перша координаційна нарада вчених-процесуалістів, на якій були обговорені підсумки наукових досліджень за попередні 20 років (1946–1965) і окреслені шляхи подальшого розвитку кримінально-процесуальної науки. Найбільшу цінність і перспективність мали наступні напрями наукових досліджень: принципи радянського кримінального процесу, їх система і взаємозв'язок; проблема ефективності кримінально-процесуального права, окремих стадій і інститутів; поняття і значення кримінально-процесуальної форми; сутність і природа кримінально-процесуальних функцій; участь громадськості в кримінальному судочинстві; правовий статус органів дізнання, слідчого, судді, прокурора [11, 34].

В 1980 р. виходить перша колективна монографія з історії науки кримінального процесу після прийняття Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік (М.С. Алексєєв, В.Г. Даєв і Л.Д. Кокорєв) «Нарис розвитку науки радянського кримінального процесу». Так,

характеризуючи перший етап розвитку радянського кримінального процесу, автори зазначають, що «цей етап завершився повною перемогою соціалізму в країні, в сфері кримінально-процесуальної політики відзначається насамперед створенням і вдосконаленням самої системи правоохоронних органів» [1, 7].

Під кримінально-процесуальною політикою слід розуміти основні напрями правотворчої діяльності держави і правозастосовчої діяльності компетентних державних органів по боротьбі зі злочинністю шляхом реалізації кримінального закону при суворому дотриманні соціалістичної законності, а також шляхом виявлення і усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину.

Система кримінальної юстиції, під якою розуміються державні органи і функції, які вони виконують, безпосередньо пов'язані з здійсненням правосуддя у кримінальних справах (виявлення особи, яка вчинила злочин, розслідування і судовий розгляд справи, призначення і виконання покарання і т.д.), – важливий інститут не тільки кримінальної політики в широкому її розумінні, але і безпосередньо кримінально-процесуальної політики [1, 16].

В 1982 р. виходить праця П.С. Дагєля «Проблеми радянської кримінальної політики», в якій він до одного з елементів радянської кримінальної політики відносить «кримінально-процесуальну політику (інколи її називають «судовою політикою»)». Кримінально-процесуальна політика визначає основні напрями, цілі і засоби кримінального судочинства і виражається в нормах кримінально-процесуального права і практиці його застосування [5, 67].

Невелика кількість досліджень з даної проблеми в останній чверті минулого століття простежується в Росії. В цьому напрямі відзначилася «ленінградська школа процесуалістів», а також проф. Ю.А. Ляхов. Зв'язок політики і права не викликає сумнівів, оскільки в основі їх соціального походження знаходяться єдині, внутрішні

взаємопов'язані процеси економічного, соціального і політичного розвитку суспільства, які спрямовані на регулювання інтересів і поведінки людей в суспільстві. Політика і право, хоча і пов'язані одне з одним, але не є тотожними, а являють собою частини цілого [8, 23].

В 1999 р. в м. Санкт-Петербурзі О.І. Александровим була захищена докторська дисертація на тему «Кримінально-процесуальна політика в Росії (теоретичний і історико-правовий аналіз)». Основною метою даного дослідження було «комплексно і всесторонньо дослідити на основі загальнотеоретичних і загальнометодологічних ідей побудови правової держави, так і висновків галузевих юридичних наук, вивчення історії кримінально-процесуальної політики Російської держави, зарубіжних країн, діючого законодавства, особливості організації кримінального процесу в Росії в сучасних умовах» [2, 11].

На нашу думку, дана обставина відіграла досить значну роль в появі вже в 2003 р. монографії О.І. Александрова «Кримінальна політика і кримінальний процес в російській державності: історія, сучасність, перспективи, проблеми» – сьогоdnішнього продовжувача традицій лєнінградської школи процесуалістів. На його думку, «кримінально-процесуальна політика – це напрям діяльності правотворчих і правозастосовних органів щодо вироблення і застосування форм реалізації норм кримінального права на всіх етапах здійснення кримінального судочинства. Кримінально-процесуальна політика – це свого роду воля влади по відношенню до розслідування злочинів і судового розгляду кримінальних справ» [2, 70].

В 2009 р. в м. Москва О.З. Челохсаєвим була захищена кандидатська дисертація на тему «Сучасна кримінально-процесуальна політика», об'єктом дослідження якої є кримінально-процесуальна політика російської держави як соціально-правовий феномен [15, 5]. При цьому автор зазначає, що «кримінально-процесуальна політика

(ідеологія) держави є різновидом (галуззю) правової політики (ідеології) держави. Сутність кримінально-процесуальної політики (ідеології) держави полягає в представленні належної організації кримінального процесу і бажанні реалізувати це представлення. Таким чином, кримінально-процесуальну політику держави можна визначити як систему законодавчо сформульованих основних засад (ідей, принципів) кримінального процесу, які реалізуються в нормах кримінально-процесуального права і в кримінально-процесуальній практиці» [15, 12].

До того ж автор ототожнює кримінально-процесуальну політику та її реалізацію виключно з принципами кримінального процесу, які є її показником, та особливостями їх реалізації. Варто зауважити, що кримінально-процесуальна політика є ширшим за змістом поняттям, яке, окрім вдосконалення принципів кримінального процесу, передбачає підвищення ефективності всього кримінального процесу, всіх кримінально-процесуальних інститутів, розробляє ефективність реалізації кримінально-процесуального закону, має власні предмет і принципи.

На сьогоднішній день можна констатувати вагомі досягнення в цьому напрямі, зокрема, проведення в 2001 р. так званої «малої» судово-правової реформи, результатом якої стало внесення суттєвих змін і доповнення до діючого КПК України. В той же час багато в чому революційний зміст КПК України в ХХІ столітті (змагальна побудова кримінального судочинства, позбавлення правосуддя обвинувального ухилу, запровадження апеляційного та касаційного оскарження і т.п.), обумовив необхідність глибокого осмислення його концептуальних положень і апробації їх в правозастосовчій практиці.

Так, в 2005 р. П.Л. Фріс захистив докторську дисертацію на тему «Кримінально-правова політика України». На його думку, «даючи визначення цій складовій політики у сфері боротьби зі злочин-

ністю можна зазначити, що вона визначає основні напрями правотворчої діяльності держави і правозастосувальної діяльності відповідних державних органів у сфері розслідування і вирішення кримінальних справ» [14, 175].

В.С. Зеленецький вважає, що «якщо кримінально-процесуальна політика є одним із самостійних видів державної політики України, то, природно, їй притаманні власна специфіка, а відтак – і функціональна спрямованість» [6, 89].

Перед тим як дати визначення поняття «кримінально-процесуальна політика», необхідно звернутися до аналізу самого поняття «політика».

На думку Г.Л. Купряшина, політика (з грецьк. «*politika*» – державні і громадські справи; «*polis*» – місто-держава) – одна з важливих сфер життя суспільства, діяльність соціальних груп та індивідів з артикуляції їх суперечливих колективних інтересів, вирішення конфліктів, вироблення для всього суспільства рішень, які здійснюються за допомогою державної влади» [4, 167].

Короткий Оксфордський політичний словник (2006 р.) визначає політику «як практику мистецтв (або науки) керування державними та іншими політичними утвореннями. Політика існує там, де люди не доходять згоди щодо слухності аргументів і мають принаймні деякі процедури для розв'язання своєї незгоди. Немає політики тоді, коли існує монолітна та цілковита згода про права і обов'язки в суспільстві» [13, 516].

Політика – це організаційна, регулятивна і контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована головним чином на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами й соціальними групами задля здійснення власних запитів і потреб [42, 497–498].

На думку С.Г. Рябова, «політика – це сукупність заходів та інституцій, з допомогою яких відбувається управління

суспільними справами, задоволення окремих, корпоративних, групових інтересів, здійснюється узгодження окремих частин структурованого суспільства, координування інтересів різних соціальних груп, переважно задоволення інтересів панівних верств та дійсне задоволення загальних інтересів» [12, 179].

У Великій юридичній енциклопедії (2007 р.) зазначається, що «політика – це те, що зв'язано зі сферою публічного інтересу і управління, де головними інструментами впливу на різноманітні сторони соціального життя служать влада, примус, авторитет, використання практично завжди сили організації, якою можуть виступати партії, союзи, держави, рухи, інститути» [3, 427].

Згідно з Юридичною енциклопедією (2002 р.) «політика – система цілей та засобів їх досягнення тієї чи іншої держави у сфері внутрішнього і зовнішнього життя» [17, 629].

На нашу думку, кримінально-процесуальна політика є не що інше як прояв держави свого ставлення до вирішення питань щодо порушення кримінальних справ, їх розслідування, судового розгляду і вирішення.

На думку М.П. Чубинського, «якими б прекрасними і якими б науково обґрунтованими не були наші бажання, вони можуть відрізнятись від існуючого в дійсності, що, наполягаючи на негайному проведенні їх в життя, ми піддаємося ризику очевидних і прихованих, активних і пасивних протидій і умов. Криміналіста-догматика історія вчить розуміти існуюче, криміналіста-політика вона вчить уникати промахів минулого і не вимагати зараз того, що може бути досягнуто лише з часом» [16, 50].

Характеризуючи стан сучасної кримінально-процесуальної політики України, варто сказати про те, що побудувати її сьогодні у відриві від процесів, які відбуваються в європейській і світовій спільноті, практично не можна і не треба. Свідченням цього є відсутність в КПК України спеці-

ального розділу, який мав би бути присвячений міжнародному співробітництву в сфері кримінального судочинства.

Таким чином, кримінально-процесуальна політика як підсистема державної правової політики боротьби зі злочинністю повинна розроблятися на такому рівні, який би виражав надію на визначену

стабілізацію, на те, що в її основі буде не лише кількісне законодавство (насамперед, кримінально-процесуальне), але й належна правозастосовча практика судових і правоохоронних органів, яка буде відповідати всім вимогам як у сфері боротьби зі злочинністю, так і в сфері охорони прав і захисту загальнолюдських цінностей.

Список літератури:

1. *Алексеев Н.С.* Очерки развития науки советского уголовного процесса / Н.С. Алексеев, В.Г. Даев, Л.Д. Кокорев. – Воронеж: Изд-во Воронежского у-та, 1980. – 243 с.
2. *Александров А.И.* Уголовно-процессуальная политика в России (теоретический и историко-правовой анализ): дис...д-ра. юрид. наук: 12.00.01 / А.И. Александров. – М., РГБ, 2007. – 438 с.
3. Большая юридическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – 688 с.
4. Введение в политологию: Словарь-справочник / [сост. Г.Л. Купряшин, Т.П. Лебедева, Г.И. Марченко и др.]; [под ред. В.А. Пугачева]. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 264 с.
5. *Дагель П.С.* Проблемы советской уголовной политики / П.С. Дагель. – Изд-во ДВГУ, 1983. – 123 с.
6. *Зеленецкий В.С.* Концептуальные основы формирования инновационной уголовно-процессуальной политики Украины / В.С. Зеленецкий // Питання боротьби зі злочинністю. Збірник наукових праць. – 2008. – № 15.
7. *Кони А.Ф.* История развития уголовно-процессуального законодательства в России / А.Ф. Кони. – Собрание сочинений: в 8 т.: Т. 4. – М., 1967. – 526 с.
8. *Ляхов Ю.А.* Новая уголовно-процессуальная политика / Ю.А. Ляхов. – Ростов-на-Дону, 1992. – 112 с.
9. *Полянский Н.Н.* Вопросы теории советского уголовного процесса / Н.Н. Полянский. – М.: Изд-во Московского у-та, 1956. – 214 с.
10. *Полянский Н.Н.* Очерки развития науки советского уголовного процесса / Н.Н. Полянский. – Воронеж: Изд-во Воронежского у-та, 1980. – 243 с.
11. *Перлов Д.И.* Исследование в области уголовного процесса / И.Д. Перлов // Советское государство и право. – 1967. – № 4.
12. Політологічний енциклопедичний словник / [упорядник В.П. Горбатенко]. – 2-е вид. доп. і перероб. – К., Генеза, 2004. – 736 с.
13. *Сидоров В.* Короткий Оксфордський політичний словник / В. Сидоров. – К., 1996. – 789 с.
14. *Фріс П.Л.* Кримінально-правова політика України: дис...д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / П.Л. Фріс. – К., 2004. – 440 с.
15. *Челохсаев О.З.* Современная уголовно-процессуальная политика: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О.З. Челохсаев. – М., 2009. – 26 с.
16. *Чубинській М.П.* Курсь уголовной политики / М.П. Чубинській. – Ярославль, 1909. – 534 с.
17. Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: Укр. енциклопед., 1998. – Т. 4. – 2002. – 720 с.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена рассмотрению понятия уголовно-процессуальной политики в контексте современной государственной правовой политики в сфере борьбы с преступностью. Проанализированы советская и современная доктрина уголовно-процессуальной политики, предложены последующие пути ее совершенствования.

SUMMARY

Article is dedicated to consideration of concept of criminal-procedure policy in the context of modern public legal policy in the field of fight against criminality. Was analyzed soviet and modern doctrine of criminal-procedure policy, the subsequent ways of its improvement are offered.

*Рекомендовано кафедрою кримінального процесу
та криміналістики*

Подано 29.06.2011.